

УДК 316.4

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,

Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО САМОПОЧУТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

На основі даних загальнонаціонального опитування показано структуру доходів дорослого населення України, представлено динаміку самооцінок матеріального становища, оцінок бажаного рівня доходів, середніх значень доходу на одного члена родини, доходу, що характеризує родину як бідну, уявного та реального прожиткового мінімуму. Розглянуто структуру витрат, динаміку та структуру заощаджень/накопичень. Крім того, проаналізовано індекси соціально-економічних оцінок і очікувань для різних соціально-демографічних груп у динаміці.

Ключові слова: громадська думка, доходи, витрати, заощадження, накопичення, самооцінка матеріального становища, уявний прожитковий мінімум, індекси соціально-економічних оцінок і очікувань.

Пропонований аналіз базується на результатах постійного моніторингу громадської думки населення України, що проводиться ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”¹. Регіональний розподіл: через російську окупацію Криму і триваючий конфлікт на Сході України жителі частини Донецької, Луганської областей та АР Крим не брали участі в опитуванні (рис. 1).

¹ Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч”. Останнє опитування проведено з 29 листопада по 5 грудня 2016 р. в 24 областях України та м. Києві. Всього опитано 2052 респонденти.

Захід: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області.

Центр: Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська області.

Північ: Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області.

Схід: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області.

Донбас: Донецька, Луганська області.

Південь: Миколаївська, Одеська, Херсонська області.

м. Київ

Рис. 1. Регіональний розподіл опитування населення України

Складність нинішньої суспільної ситуації в Україні проявляється через ряд негативних явищ: глибоку соціально-економічну кризу, низьку ефективність інститутів державного управління, корупцію, недосконалу судову систему і нерівність громадян перед законом, зростання майнового розшарування та соціальної несправедливості, незавершеність більшості з проголошених реформ тощо. Значний негативний вплив на суспільну ситуацію в Україні також мають гібридні конфлікти: анексія Росією Криму та бойові дії на Донбасі, які призвели до катастрофічних наслідків в економіці країни, падіння курсу гривні, різкого збідніння широких верств населення та погіршення рівня життя, які слугують одним з найпотужніших чинників невизначеності та безсилля офіційної влади. Усе зазначене створює передумови для зростання соціальної напруженості в Україні, а також значного посилення суспільного запиту на соціальну справедливість і соціальну якість життя.

Доповідь про людський розвиток за 2016 р., яка публікується ПРООН з 1990 р., має назву “Людський розвиток для всіх та кожного”. Україна за підсумками 2015 р. посіла 84 місце (зі 188 країн і територій) за ІЛР. Перші 51 країна є групою країн з дуже високим рівнем людського розвитку. Ще 54 країни (з рейтингом від 51 до 105) становлять групу з високим рівнем ЛР, до якої увійшла й Україна². Текст доповіді певною мірою доповнює порядок денний проголошених Цілей сталого розвитку на 2016–2030 роки та наголошує на пріоритетах подолання бідності, забезпечення сталості, створення умов більш широких можливостей для майбутніх поколінь.

² Резюме. Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого. ПРООН, 2016. URL: <http://hdr.undp.org/en/2016-report/download>

Доходи та витрати населення

Структура доходів економічно активного населення є диверсифікованою: 83% отримують заробітну плату за основним місцем роботи, а для 77% економічно активного населення – це основне джерело доходу. Структура джерел особистого доходу українців показана у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники джерел (офіційних і неофіційних) особистого доходу громадян України, грудень 2016 р.

	Все населення		Економічно активне населення	
	Усі джерела*	Основні джерела**	Всі джерела*	Основні джерела**
Офіційна заробітна плата за основним місцем роботи	52,8	49,1	83,2	77,0
Матеріальна допомога інших членів родини, родичів, аліменти, враховуючі грошову та негрошову допомогу	31,0	13,8	26,5	8,7
Соціальні виплати та державні грошові допомоги (стипендії, допомога по безробіттю, допомога при народженні дитини, доплати малозабезпеченим сім'ям, допомога ВПО тощо)	28,8	19,6	15,5	5,4
Премії та бонуси за основним місцем роботи	24,7	7,5	39,6	11,9
Пенсія	17,6	15,5	5,7	3,4
Доходи від додаткової зайнятості, підробітку	18,9	8,3	25,3	10,9
Неофіційні платежі за основним місцем роботи	11,3	7,0	18,3	11,4
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	14,7	8,0	12,2	5,9
Доходи від індивідуальної, приватної діяльності	9,1	5,5	13,1	7,7
Неофіційна винагорода від додаткової зайнятості, підробітку	7,7	2,6	10,4	3,2
Доходи від депозитів, відсотки за акціями, цінними паперами тощо	4,7	1,4	6,1	1,8
Здача в оренду житла, приміщень, земельних ділянок	5,8	3,7	6,7	4,0
Інше	1,3	0,4	1,2	0,1

* Ствердні відповіді на запитання: "Якщо говорити про всі джерела (офіційні та неофіційні) Вашого особистого доходу, то які із зазначених на картці Ви маєте?". Респонденти могли обрати будь-яку кількість відповідей.

** Ствердні відповіді на запитання: "А які з названих Ви вважаєте основними?". Респондент мав можливість зазначити до 3-х джерел.

Премії та бонуси за основним місцем роботи мають 39,6% опитаних, проте тільки 11,9% розглядають такий дохід, як основне джерело. Більше ніж чверть (26,5%) респондентів отримують матеріальну допомогу інших членів родини, родичів, аліменти, у тому числі грошову та негрошову допомогу (для 8,7% – це основне джерело доходу); ще чверть (25,3%) – отримують доходи від додаткової зайнятості, підробітку, тобто мають декілька місць роботи.

Протягом 2013–2015 рр. структура доходів населення залишається доволі стабільною. Виняток становлять різні соціальні виплати (пенсії, стипендії, допомоги та доплати): спостерігається зменшення частки населення, що мають таке джерело доходу (з 24% до 15,5%), а також частка осіб, яка вважає таке джерело основним (з 15% до 5,4%).

Про неофіційні платежі за основним місцем роботи повідомили 25% економічно активного населення, а для 7% – це було основним джерелом доходу. Питома вага неофіційної зарплати наприкінці року демонструвала тяжіння до зростання (рис. 2).

Рис. 2. Питома вага респондентів, які повідомили, що отримують платню за свою роботу неофіційно (“з рук у руки”, “в конверті” тощо), або відмовилися відповідати на запитання серед економічно активного населення, %

Менше ніж третя частка населення (23,3%) відносять свою сім’ю до середньостатистичної за показником матеріального становища (табл. 2). Третина опитаних (32,4%) оцінюють рівень матеріального становища своєї сім’ї як нижчий за середній, ще майже третина (28,8%) вважають його низьким, а 11,3% – дуже низьким. Частка осіб, які оцінюють матеріальне становище своєї сім’ї як вище за середнє, становить 3,4%.

3 грудня 2014 р. спостерігається тенденція погіршення самооцінок матеріального становища: зменшилася частка тих, хто оцінює матеріальне становище своєї сім’ї як середнє, та збільшився розмір груп з низьким рівнем добробуту.

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї України прийняти за деякий середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої сім’ї?”, %

	12.2006	12.2007	12.2008	12.2009	12.2010	11.2011	12.2012	04.2013	06.2013	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2016
Дуже низьке	4	4	5	5	5	6	4	7	6	4,1	4,8	3,9	8,5	10,6	9,5	6,3	11,3
Низьке	14	16	19	21	19	21	18	25	18	20,6	23,9	21,3	27	31,1	22,5	24,0	28,8
Нижче за середнє	31	28	33	35	34	34	34	40	39	38	36,9	37,5	38,7	33,3	34	38,3	32,4
Середнє	41	45	38	36	34	35	38	26	35	33	30,5	31,6	23,9	22,7	29,5	28,7	23,3
Вище за середнє	7	4	8	2	4	3	4	2,5	1,8	3,6	3,4	4,6	1,9	2,2	3,7	2,4	3,4
Високе	3	2	1	0,4	3	0	1	0,5	0,6	0,7	0,5	1	0	0,1	0,9	0,2	0,8
Дуже високе	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0	0	0	0

Джерело: складено за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу перевищує реальне значення прожиткового мінімуму в 2,5 раза (відповідно, 4085 грн та 1600 грн) (рис. 3). Середні значення доходу родини перевищують уявні значення для середнього доходу, яке характеризує родину як бідну, всього на 31%. Оцінка населенням уявного та мінімального прожиткового мінімуму (який характеризує родину як бідну) має тенденцію до поступового зростання.

Необхідно також звернути увагу на те, що уявний прожитковий мінімум (4085 грн) на одну особу майже в 1,3 раза перевищує проголошений рівень мінімальної заробітної плати (3200 грн).

Помітні певні відмінності в плані оцінок розміру щомісячного доходу, бажаного доходу та уявного порогу бідності у розрізі соціально-демографічних груп. Зокрема, зазначені оцінки є вищими у містах (як великих, так і малих), ніж у селах чи смт (табл. 3). Найнижчі оцінки розміру щомісячного доходу родини спостерігаються на Заході та у Центрі.

Слід зауважити, що люди віком 60 років і старші мають найскромніші, порівняно з іншими віковими групами, економічні оцінки (щомісячного доходу в розрахунку на 1 члена родини, розміру достатнього доходу та уявного прожиткового мінімуму). Існують відмінності й за статтю стосовно оцінок щомісячного доходу, бажаного доходу та порогу бідності: оцінки чоловіків є дещо вищими, ніж жінок. Респонденти з вищим рівнем освіти демонструють вищу оцінку рівня доходу, ніж респонденти з нижчим рівнем освіти. Із збільшенням рівня освіти зростає і оцінка щомісячного доходу в розрахунку на 1 члена родини, за яким можна вважати таку родину бідною, а також оцінка бажаного доходу.

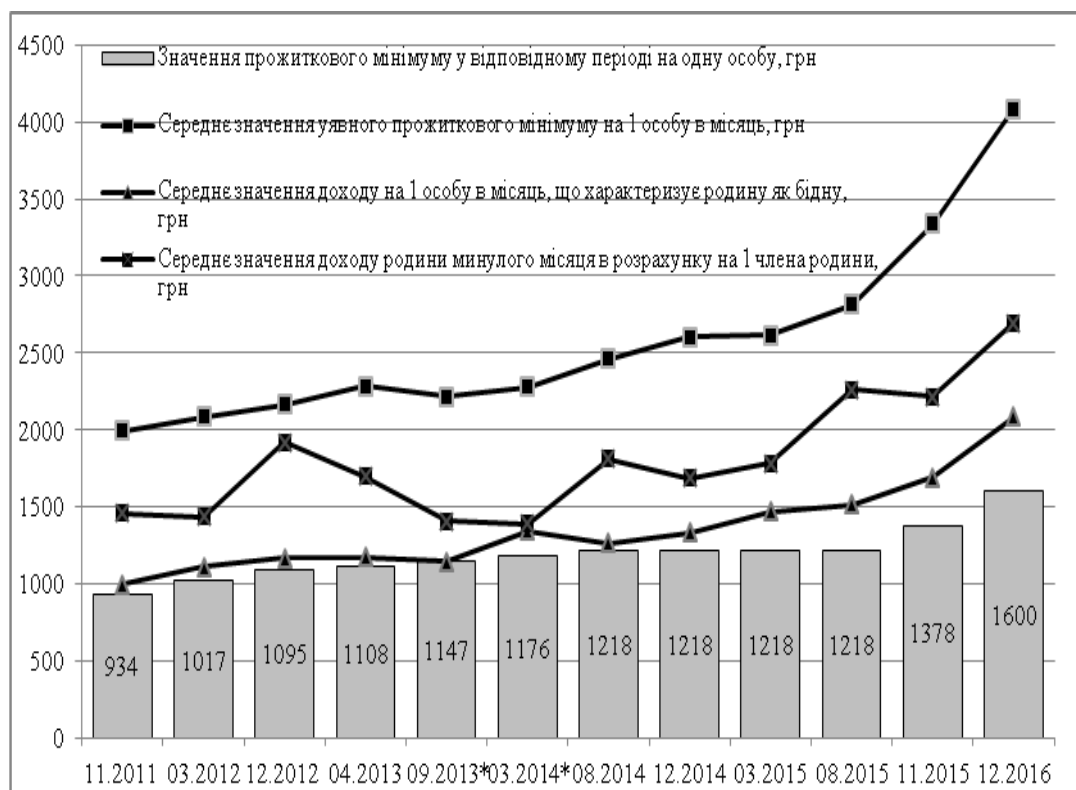

Рис. 3. Динаміка середніх значень доходу на одного члена родини, доходу, що характеризує родину як бідну, уявного та реального прожиткового мінімуму

* У вересні 2013 р. та березні 2014 р. респонденти оцінювали сукупні витрати з розрахунку на одного члена родини, а не дохід як такий. Сукупні витрати – це дохід родини крім грошей, що відкладаються. Згідно з даними Державної служби статистики України, у середньому на одного члена домогосподарства еквівалентні сукупні витрати становлять 88% доходу³. Відповідно, дані за вересень 2013 р. та березень 2014 р. відображають умовну оцінку доходу як похідну від середньої оцінки витрат.

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Нині менше ніж третина опитаних (28,8%) мають грошові заощадження/накопичення (табл. 4). Серед тих, хто має заощадження/накопичення, 18,4% зберігають їх готівкою, 10,4% – на рахунках фінансових установ (депозити, облігації, акції).

³ Витрати та ресурси домогосподарств України за 9 місяців 2013 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 3

Оцінки розміру щомісячних витрат, бажаного доходу та прожиткового мінімуму за соціально-демографічними групами (грудень 2016 р.), середні

Серед усіх		(A) Щомісячний дохід у розрахунку на 1 члена родини	(B) Щомісячний дохід у розрахунку на 1 члена родини, що вважається достатнім для нормального життя	Спів-відношення (B)/(A)	(C) Щомісячний дохід у розрахунку на 1 члена родини, за яким можна вважати таку родину бідною	Спів-відношення (C)/(A)	(D) Щомісячний дохід у розрахунку на 1 члена родини, що забезпечує прожитковий мінімум на даний час	Спів-відношення уявного та реального прожиткового мінімуму (D)/1600 грн
Номери стовбців		1	2	3	4	5	6	7
Тип населеного пункту	Місто	2618	6517	2,5	2041	0,8	4055	2,5
	Обласний центр	3315	7489	2,3	2338	0,7	4575	2,9
	Село, смт	2174	6295	2,9	1895	0,9	3655	2,3
Регіон опитування	Захід	2767	6116	2,2	1962	0,7	3655	2,3
	Центр	2389	7385	3,1	2068	0,9	4893	3,1
	Північ	2658	6065	2,3	1638	0,6	3153	2,0
	Схід без Донбасу	2976	6536	2,2	2084	0,7	4052	2,5
	Південь	2394	7127	3,0	2471	1,0	3957	2,5
	Донбас (крім зони АТО)	2976	6338	2,1	2471	0,8	4600	2,88
м. Київ	2394	8897	3,7	2369	1,0	5160	3,2	
Вік	18–29 років	3244	7754	2,4	2151	0,7	4434	2,8
	30–39 років	2991	7031	2,4	2168	0,7	4333	2,7
	40–49 років	2814	7036	2,5	2161	0,8	4130	2,6
	50–59 років	2720	6764	2,5	2162	0,8	4176	2,6
	60 років і старше	2058	5521	2,7	1873	0,9	3529	2,2
Стать	Чоловіча	2905	7116	2,4	2174	1,5	4213	2,63
	Жіноча	2535	6451	2,5	2015	1,6	3984	2,49

МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Продовження табл. 3

Номери стовбців		1	2	3	4	5	6	7
Рівень освіти	Початкова/ базова середня	1744	4817	2,8	1653	1,8	3164	1,98
	Повна загальна середня	2166	6350	2,9	1921	1,7	3671	2,29
	Базова вища	2760	6728	2,4	2176	1,5	4137	2,59
	Повна вища/ вчений ступінь	3433	7565	2,2	2262	1,4	4661	2,91
Матеріальне становище родини	Дуже низьке	1846	6190	3,4	2103	2,1	3957	2,47
	Низьке	2170	6529	3,0	2142	1,9	4091	2,56
	Нижче за середнє	2694	6961	2,6	2114	1,6	4180	2,61
	Середнє та вище*	3625	6940	1,9	1985	1,1	4017	2,51
Соціальний статус	Наймані працівники	3001	7075	2,4	2154	1,4	4263	2,66
	Приватні підприємці, бізнесмени, фермери	3711	8447	2,3	2299	1,2	4513	2,82
	Самозайняті	3711	7950	2,1	2582	1,5	5618	3,51
	Непрацюючі	4908	6038	1,2	1933	0,8	3684	2,30
Економічна активність	Економічно активне населення	3138	7208	2,3	2185	1,4	4345	2,72
	Решта населення	2018	6023	3,0	1930	1,8	3677	2,30

* Сума відповідей “середнє”, “вище за середнє”, “високе” та “дуже високе” щодо матеріального становища родини.

Таблиця 4

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Скажіть, будь ласка, чи має зараз Ваша родина грошові
заощадження/накопичення?”, %**

		10.2011	12.2012	04.2013	03.2014		08.2014		12.2014		03.2015		08.2015		11.2015		12.2016	
Немає заощаджень/ накопичень		75	72	80	73		80		81		80		77		78		73,7	
Є заощадження/ накопичення...	...на рахунках фінансових установ (депозити, облігації, акції)	25	28	20	8	27	4	4	6	19	4	20	6	23	5	22	10,4	28,8
	...готівкою				19		13		13		16		17		17		18,4	

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Переважна більшість опитаних, які мають заощадження/накопичення, зберігають їх у національній валюті (табл. 5).

Витрати на харчування (без урахування відвідувань закладів громадського харчування), транспорт і комунальні послуги у середньому становлять 67% від сукупного доходу домогосподарства, а витрати тільки на харчування – 47% від сукупного доходу домогосподарства.

Вважається, що одним з індикаторів бідності є висока частка витрат на харчування: якщо домогосподарство витрачає 40% і більше місячного доходу на харчування, таке домогосподарство є бідним. За цим критерієм 72,5% домогосподарств можна віднести до бідних: 11,3% віднесли свою сім'ю до таких, чиє матеріальне становище є дуже низьким із середніми витратами на харчування у розмірі 46% від сукупного доходу; 28,8% – з низьким матеріальним становищем, які в середньому витрачають на харчування 47% доходу; 32,4% домогосподарств визнали своє становище, як нижче за середнє, та витрачають на харчування в середньому 43% сукупного доходу.

Значна частка витрат на харчування характерна для мешканців обласних центрів, осіб віком старше ніж 60 років, осіб з низьким рівнем матеріального становища та найманих працівників державного сектору. Економічно активне населення у середньому витрачає 43% доходу на харчування. За цим індикатором доволі напруженою є ситуація на Сході України, де домогосподарства у середньому витрачають 52% на харчування, а витрати на три основні статті витрат (харчування, транспорт, комунальні послуги) становлять 78% (табл. 6).

Таблиця 5

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Скажіть, будь ласка, в якій валюті Ви зберігаєте Ваші заощадження/
накопичення?”, % (серед осіб, які мають заощадження/накопичення)**

Валюта	10.2011	12.2012	04.2013 *	09.2013 *	03.2014 *	08.2014 *	12.2014 *	03.2015 *	08.2015 *	11.2015 *	12.2016
Гривні	65,7	70,1	69,3	70,4	77,8	72,8	77,9	69,8	72,8	68,1	66,8
Долари	33	33,7	37,2	35	39,4	34,6	43,7	49,3	38,9	41,9	45,1
Євро	13,2	12,2	8,9	21,9	11,8	16,8	13,3	17,4	12,0	18,7	16,1
Рублі	1,5	0,9	1,3	2,3	2,8	2,0	4,3	5,8	0,7	0,6	0,6
Інша валюта	0,5	0,5	0	0,4	0,2	0,3	0,8	1,1	0,6	0,8	0,5
Мають заощадження не у грошах	1,7	6,7									

* Запитання про валюту грошових заощаджень ставилося респондентам, які зберігали їх готівкою.

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 6

Оцінки розміру основних щомісячних витрат, за соціально-демографічними групами (грудень 2016 р.), середні значення

	Комунальні послуги (електропостачання, водопостачання, газопостачання, опалення (теплопостачання), стаціонарний телефон)	Транспорт (громадський транспорт, пальне для автомобіля)	Зазначте сукупні місячні витрати Вашого домогосподарства (приблизно) на продукти харчування (без урахування відвідувань закладів громадського харчування)	Дохід домогосподарства	Середній % 3-х видів витрат	Середній % витрат на харчування	
Серед економічно активних	746	389	2306	6700	67	43	
Тип населеного пункту	Місто	775	383	2600	6991	68	45
	Обласний центр	790	473	3404	7431	77	54
	Інші міста	763	311	1952	6638	62	38
	Село, смт	684	402	1691	6091	63	38
Регіон опитування	Захід	660	406	2118	7036	64	42
	Центр	704	427	1869	5978	62	39
	Північ	775	359	2087	7599	57	36
	Схід без Донбасу	743	381	2436	5396	78	52
	Південь	957	405	2496	7007	76	46
	Донбас (крім зони АТО)	758	212	1512	5868	59	32
	м. Київ	703	552	4605	10300	66	52

Продовження табл. 6

Вік	18–29 років	686	439	2543	7474	65	44
	30–39 років	770	469	2631	7772	63	42
	40–49 років	790	488	2575	7356	67	43
	50–59 років	819	369	2175	6397	66	41
	60 років і старше	698	237	1783	5050	71	46
Стать	Чоловіча	740	432	2372	6926	66	43
	Жіноча	750	355	2252	6517	67	44
Рівень освіти	Початкова/ базова середня	559	221	1338	4016	67	42
	Повна загальна середня	671	338	1971	6200	65	41
	Базова вища	776	352	2398	6600	69	44
	Повна вища/ вчений ступінь	822	501	2711	7729	67	44
Матеріальне становище родини	Дуже низьке	705	271	1511	4271	83	46
	Низьке	704	304	2090	5469	73	47
	Нижче за середнє	740	358	2316	6775	65	43
	Середнє та вище*	805	550	2776	8612	58	38
Соціальний статус	Наймані працівники підприємств державного сектору	699	319	1539	2990	97	57
	Наймані працівники приватних підприємств	685	328	2058	5189	68	44
	Приватні підприємці, бізнесмени, фермери	819	445	2695	7464	59	40
	Самозайняті	875	572	3294	14728	40	27

* Сума відповідей “середнє”, “вище за середнє”, “високе” та “дуже високе” щодо матеріального становища родини.

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Індекси соціально-економічних оцінок та очікувань

Однією з інформативних методик, що здатна фіксувати зміни в соціально-економічних оцінках та очікуваннях, є розрахунок відповідних індексів: поточного особистого матеріального становища (ІПСо), поточного суспільного матеріального становища (у населеному пункті, області, країні та інтегральний) (ІПСс), очікуваних

змін особистого матеріального становища (ІЕОо), очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс) та інфляційних очікувань (ІО). Методологія розрахунків представлена у Додатку.

У грудні 2016 р. фіксується покращення значень за всіма індексами порівняно з минулорічними показниками. За рік індекс поточного особистого матеріального становища суттєво збільшився на 12 пунктів (з 51 до 63); інтегральний індекс поточного суспільного матеріального підвищився з 43 до 58 пунктів; індекс очікуваних змін особистого матеріального становища збільшився на 12 пунктів (з 43 до 55); індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців підвищився також на 6 пунктів (до 56); індекс інфляційних очікувань знизився на 9 пунктів (до 177) (табл. 7). Така позитивна тенденція не має об'єктивних підстав та є реакцією на продеклароване Урядом збільшення мінімальної заробітної плати до 3200 грн. Отже, вимір індексів у грудні 2016 р. є певною мірою викривленим. Суб'єктивні самооцінки фактично показують суб'єктивні очікування. Саме цим можна пояснити незначну різницю між розрахованими індексами оцінки ситуації та індексами очікуваних змін. Можна спрогнозувати, що вимір соціально-економічних оцінок навесні 2017 р. не підтвердить позитивні тенденції, а зафіксує погіршення показників по більшості соціально-економічних індексів.

Існують значні відмінності за індексами соціально-економічних оцінок та очікувань серед різних соціально-демографічних груп (табл. 8). Так, жителі сіл дещо оптимістичніші, ніж жителі обласних центрів в оцінці зміни соціально-економічної ситуації у різних типах населених пунктів. Проте стосовно очікуваних змін особистого матеріального становища та розвитку економіки країни жителі міст і сіл мають подібні оцінки.

На Сході, Донбасі та Півдні спостерігаються найгірші оцінки поточного становища та найбільш песимістичні очікування щодо майбутньої економічної ситуації. Мешканці некупованих територій Донбасу мають найгірші оцінки особистого матеріального добробуту та практично не мають очікувань щодо можливості його покращення у найближчій перспективі; проте тут зафіксовано відносно високий рівень позитивних очікувань щодо розвитку економіки України у найближчі роки порівняно з іншими регіонами.

Традиційно молодь має оптимістичніші оцінки та очікування порівняно зі старшою віковою групою (понад 50 років). Майже по всіх індексах відсутні статистично значущі відмінності в соціально-економічних оцінках та очікуваннях за статтю і соціальним статусом у вимірі різних форм зайнятості. Визначальним чинником є матеріальний статус. Більш песимістичні оцінки притаманні особам з матеріальним становищем нижчим за середнє та найманим працівникам. Відмінності за освітою більшою мірою відображають диференціацію за доходами: високоосвічена група населення, що традиційно має вищий дохід, демонструє більш оптимістичні оцінки та очікування.

Порівняно з минулим роком оцінки поточного матеріального становища (ІПСо) поліпшилися по всіх регіонах, найменш виразною є позитивна динаміка у Центральному регіоні, проте ІПСо істотно зростає на Півночі (табл. 9). Помітними були також оцінки щодо суспільного матеріального становища (ІПСс) (табл. 10).

Таблиця 7

**Динаміка індексів соціально-економічних оцінок та очікувань
серед економічно активного населення**

		11.2011	03.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
ІПСо	Економічно активне населення	76	73	87	47	48	36	22	39	40	51	63
	Решта населення	59	65	83	45	37	28	18	39	37	42	52
ІПС населеного пункту	Економічно активне населення	78	79	87	42	43	38	27	48	46	49	70
	Решта населення	70	73	82	43	39	34	27	42	40	51	67
ІПСс області	Економічно активне населення	79	75	85	34	32	30	21	41	42	44	62
	Решта населення	67	72	80	35	32	27	22	38	37	45	60
ІПСс країни	Економічно активне населення	67	65	76	19	15	16	14	27	31	33	46
	Решта населення	54	63	74	18	14	14	13	29	27	33	46
ІПСс інтегральний	Економічно активне населення	75	73	83	32	30	28	21	39	39	42	59
	Решта населення	64	69	79	32	28	25	20	36	35	43	58
ІЕОо	Економічно активне населення	83	79	94	55	46	42	31	40	43	51	70
	Решта населення	62	70	87	49	36	32	25	33	39	43	55
ІЕОс	Економічно активне населення	77	76	82	37	30	33	34	45	48	56	60
	Решта населення	65	71	77	34	25	28	28	42	49	50	56
ІО	Економічно активне населення	164	165	160	175	177	186	189	183	181	183	175
	Решта населення	182	178	167	181	189	193	193	188	184	186	177

Примітка: ІПСо – індекс поточного особистого матеріального становища; ІПСс – індекс поточного суспільного матеріального становища, вимірюється на рівні населеного пункту, області та країни, а також як інтегральний індекс, що складається з цих трьох оцінок; ІЕОо – індекс очікуваних змін особистого матеріального становища; ІЕОс – індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців; ІО – індекс інфляційних очікувань.

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Таблиця 8

Зведена таблиця індексів оцінок та очікувань за соціально-демографічними групами (грудень 2016 р.)

Показник		ІПСо	ІПС нас. пункту	ІПСс області	ІПСс країни	ІПСс інтегральний	ІЕОо	ІЕОс	ІЮ
Серед усіх		59	69	61	46	59	64	58	175
Межі (Мін – Мах) значень індексів у 2006–2016 рр. (національні показники)		19–86	20–85	11–83	6–75	12–81	11–94	24–88	145–194
Тип населеного пункту	Місто	59	68	60	45	58	63	59	176
	Обласний центр	67	67	60	44	57	69	61	175
	Інші міста	53	69	60	45	58	58	57	177
	Село	58	70	63	48	60	66	57	174
Регіон опитування	Захід	59	68	61	41	57	63	57	172
	Центр	63	70	68	54	64	75	61	177
	Північ	70	81	73	60	71	81	69	161
	Схід	53	61	49	33	48	51	41	172
	Південь	51	64	61	41	55	48	58	185
	Донбас	41	60	46	35	47	47	71	175
	м. Київ	82	86	74	74	78	90	77	176
Вік	18–29 років	73	82	76	59	72	81	70	165
	30–39 років	63	72	65	46	61	69	62	175
	40–49 років	61	63	54	43	53	65	58	175
	50–59 років	55	65	55	40	53	56	53	178
	60 років і старше	59	63	54	41	53	51	48	183
Стать	Чоловіча	62	72	66	49	62	69	59	172
	Жіноча	56	66	57	43	55	60	58	178
Рівень освіти	Початкова/ базова середня	45	65	61	42	56	46	43	178
	Повна загальна середня	59	70	61	46	59	66	58	176
	Базова вища	56	64	57	43	55	60	55	175
	Повна вища/ вчений ступінь	64	73	66	50	63	70	64	174
Матеріальне становище родини	Дуже низьке	33	48	38	26	37	32	33	186
	Низьке	48	58	53	39	50	51	49	180
	Нижче за середнє	60	71	64	50	62	67	60	177
	Середнє та вище*	80	86	75	57	73	86	77	164

Продовження табл. 8

Місячний дохід на 1 члена родини	<1218 грн	49	68	60	47	58	51	57	174
	1219–2000 грн	56	68	58	42	56	59	52	179
	2001–3000 грн	55	61	53	38	51	65	60	176
	3001 грн та >	74	85	78	61	75	86	76	166
Соціальний статус	Наймани працівники	63	69	61	45	58	68	59	176
	Самозайняті	67	67	65	56	63	80	72	166
	Підприємці	68	85	75	57	72	80	72	163
	Непрацюючі	52	67	60	46	58	55	56	178
Економічна активність	Економічно активне населення	63	70	62	46	59	70	60	175
	Решта населення	52	67	60	46	58	55	56	177

* Сума відповідей “середнє”, “вище за середнє”, “високе” та “дуже високе” щодо матеріального становища родини.

Таблиця 9

Динаміка індексу поточного особистого матеріального становища по регіонах

ІПСо	12.2006	12.2007	12.2008	04.2009	08.2009	12.2009	12.2010	04.2011	10.2011	11.2011	03.2012	12.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
Захід	84	77	54	55	54	69	68	62	76	67	57	79	84	51	50	28	18	44	43	50	59
Центр	80	80	46	25	42	56	75	52	93	55	76	85	76	49	35	25	16	38	44	60	63
Північ	73	89	48	73	49	79	84	66	81	63	74	82	105	58	69	40	17	36	53	58	70
Схід	87	84	38	40	34	62	78	49	78	77	78	80	83	42							
Схід без Донбасу															30	36	26	35	30	43	53
Донбас (крім зони АТО)															24	28	16	42	24	27	41
Південь	71	74	34	48	38	55	72	47	72	66	71	79	81	38	38	29	17	35	40	19	51
м. Київ	83	101	41	63	38	61	57	60	86	107	69	90	87	51	82	58	37	49	38	79	82
АР Крим	88	36	13	22	3	41	64	31	70	70	58	67	86	25							
Загалом	82	80	41	47	40	63	74	53	80	71	71	80	85	46	43	33	20	39	39	48	59

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Очікування щодо майбутнього особистого матеріального становища найбільшою мірою покращуються на Півночі та Донбасі (табл. 11). Значення ІЕОо повертається на рівень попередніх років. Драматичне зменшення позитивних очікувань щодо змін у власному матеріальному становищі, що спостерігався в 2015 р., поступово втрачає силу.

Таблиця 10

Динаміка індексу поточного суспільного матеріального становища по регіонах

ІПСс	12.2006	12.2007	12.2008	04.2009	12.2009	12.2009	12.2010	04.2011	10.2011	11.2011	03.2012	12.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
Захід	78	65	28	40	53	59	69	58	72	70	58	72	79	50	40	33	23	42	44	46	57
Центр	68	61	23	22	42	51	75	51	76	57	78	80	72	34	24	20	14	30	42	44	64
Північ	69	52	20	49	40	59	81	66	71	65	77	74	100	30	53	36	26	47	49	24	71
Схід	79	56	18	29	28	49	69	55	74	78	79	78	79	28							
Схід без Донбасу															21	23	16	35	25	25	48
Донбас (крім зони АТО)															13	19	21	40	25	6	47
Південь	78	56	14	21	32	36	69	49	67	69	60	74	70	28	20	23	15	33	40	24	55
м. Київ	51	77	14	27	28	39	47	52	76	79	62	80	81	29	39	30	43	44	47	56	78
АРКрим	91	26	1	0	0	15	76	31	58	89	83	69	105	10							
Загалом	74	58	19	31	35	49	70	54	72	72	72	72	81	32	29	27	21	38	38	33	59

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Таблиця 11

Динаміка індексу очікуваних змін особистого матеріального становища по регіонах

ІЕОо	12.2006	12.2007	12.2008	04.2009	08.2009	12.2009	12.2010	04.2011	10.2011	11.2011	03.2012	12.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
Захід	90	96	59	77	64	94	72	66	77	67	51	89	90	88	45	38	32	42	45	52	63
Центр	83	98	41	33	52	82	80	55	90	68	84	90	76	55	38	31	21	32	47	60	75
Північ	67	98	41	86	52	106	87	70	84	74	82	88	116	55	65	56	25	44	53	53	81
Схід	93	92	48	58	45	75	84	57	76	82	87	89	84	32							
Схід без Донбасу															25	32	24	32	38	44	51
Донбас (крім зони АТО)															18	46	22	43	23	11	47
Південь	89	91	31	63	46	71	83	56	71	70	79	86	97	36	35	30	27	28	38	31	48
м. Київ	91	123	43	83	58	87	56	68	85	127	75	102	112	100	108	45	60	64	41		90
АР Крим	88	48	16	9	5	73	29	13	44	64	60	77	83	9							
Загалом	87	94	45	62	50	84	77	58	77	77	76	89	91	52	42	38	28	38	42	48	64

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) впродовж найближчих місяців суттєво не змінюється (табл. 12). Такою самою є ситуація і щодо інфляційних очікувань (табл. 13).

Таблиця 12

**Динаміка індексу очікуваного розвитку економіки країни
впродовж найближчих місяців по регіонах**

ІЕОс	12.2006	12.2007	12.2008	04.2009	08.2009	12.2009	12.2010	04.2011	10.2011	11.2011	03.2012	12.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
Захід	81	67	33	46	57	58	63	51	70	71	61	78	82	68	34	31	37	42	50	57	57
Центр	79	62	23	38	46	51	62	51	77	70	75	82	74	39	24	25	27	47	56	57	61
Північ	70	66	22	46	53	53	53	57	76	61	69	77	102	26	40	45	31	50	55	48	69
Схід	87	62	21	35	36	47	61	60	74	81	80	74	75	19							
Схід без Донбасу															17	25	23	40	38	42	41
Донбас (крім зони АТО)															16	21	39	51	52	70	71
Південь	77	64	23	40	43	40	49	46	76	73	77	76	75	30	18	25	23	42	43	40	58
м. Київ	72	76	20	40	46	43	50	51	74	71	70	86	77	87	66	56	59	48	53	86	77
АР Крим	84	18	4	11	12	37	61	17	57	80	101	62	81	3							
Загалом	81	62	24	39	43	48	59	52	69	74	75	76	80	36	28	31	31	45	49	54	58

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Таблиця 13

Динаміка індексу інфляційних очікувань по регіонах

ІО	12.2006	12.2007	12.2008	04.2009	08.2009	12.2009	12.2010	12.2011	10.2011	11.2011	03.2012	12.2012	09.2013	03.2014	08.2014	12.2014	03.2015	08.2015	11.2015	12.2015	12.2016
Захід	147	170	181	180	182	175	177	186	179	172	173	170	158	165	193	195	193	183	172	175	172
Центр	152	182	186	190	189	173	175	189	165	185	171	160	167	175	191	190	192	186	177	192	177
Північ	161	174	177	165	178	152	170	175	170	188	160	158	115	177	152	183	188	185	181	184	161
Схід	165	176	189	187	188	180	174	183	175	167	167	169	173	185							
Схід без Донбасу															194	193	194	184	184	189	172
Донбас (крім зони АТО)															192	192	188	171	186	179	175
Південь	166	168	190	180	187	178	183	181	167	165	175	173	179	190	190	191	191	191	191	193	185
м. Київ	133	153	185	191	176	168	170	163	148	138	160	162	188	143	116	161	175	181	188	177	176
АР Крим	178	189	191	199	193	168	192	187	162	141	182	173	160	196							
Загалом	158	175	186	183	185	173	176	182	171	170	169	167	163	177	182	189	190	184	181	184	175

Джерело: складено за даними моніторингу УІСД/ЦСМ за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Порівняльний аналіз динаміки індексів соціально-економічних оцінок та очікувань демонструє, що поточні оцінки матеріального становища на рівні особистості та суспільства знов зблизилися, хоча впродовж тривалого часу оцінки власного матеріального становища були кращими за суспільні (рис. 4). Обидві оцінки фактично повертаються на рівень середини 2013 р.

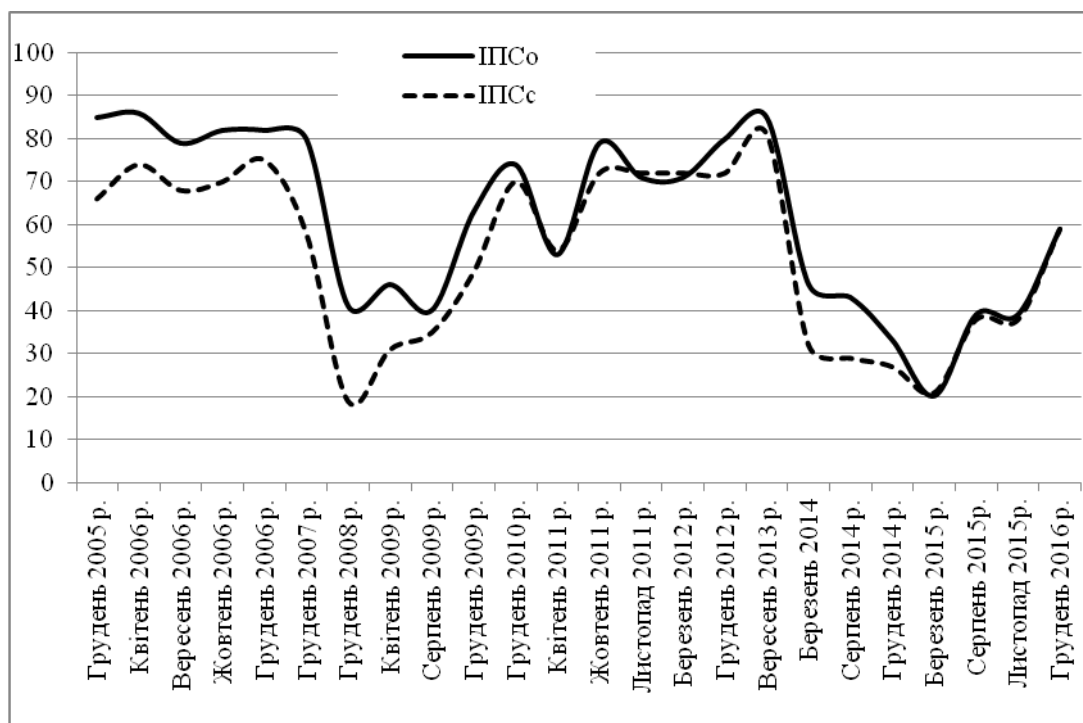

Рис. 4. Динаміка індексів поточного особистого та суспільного матеріального становища впродовж 2005–2016 рр.

Джерело: складено за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців знову наблизився до індексу поточного суспільного матеріального становища (рис. 5). Очікування щодо економічної ситуації дещо поліпшуються, а показники індексу поточного особистого матеріального становища та індексу очікуваних змін особистого матеріального становища майже однакові, що свідчить про низьку поширеність сподівань про зміни на краще (рис. 6). Інфляційні очікування залишаються стабільно високими (рис. 7).

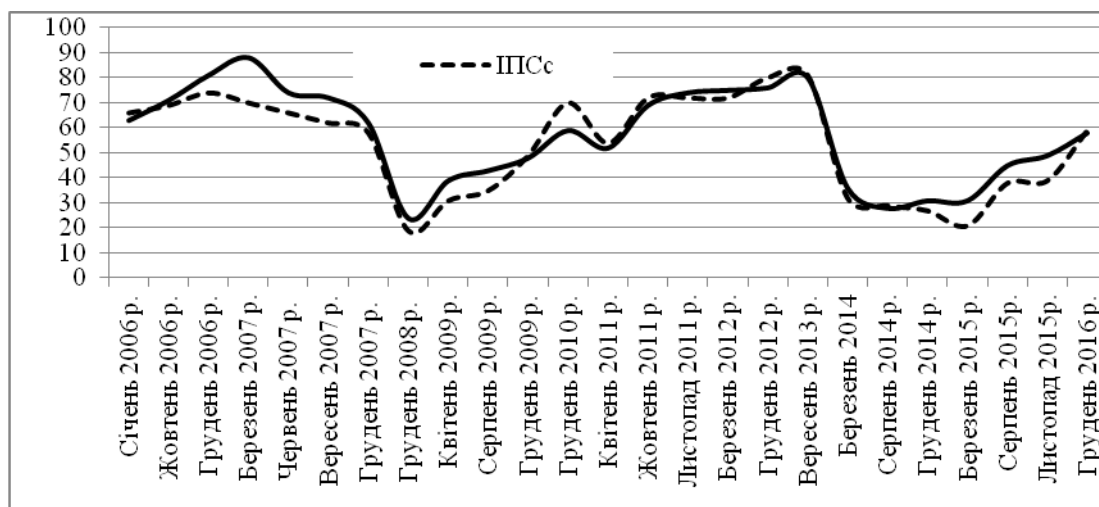

Рис. 5. Розподіл інтегрального індексу поточного суспільного становища та індексу очікуваного розвитку економіки країни впродовж 2006–2016 рр.

Джерело: складено за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

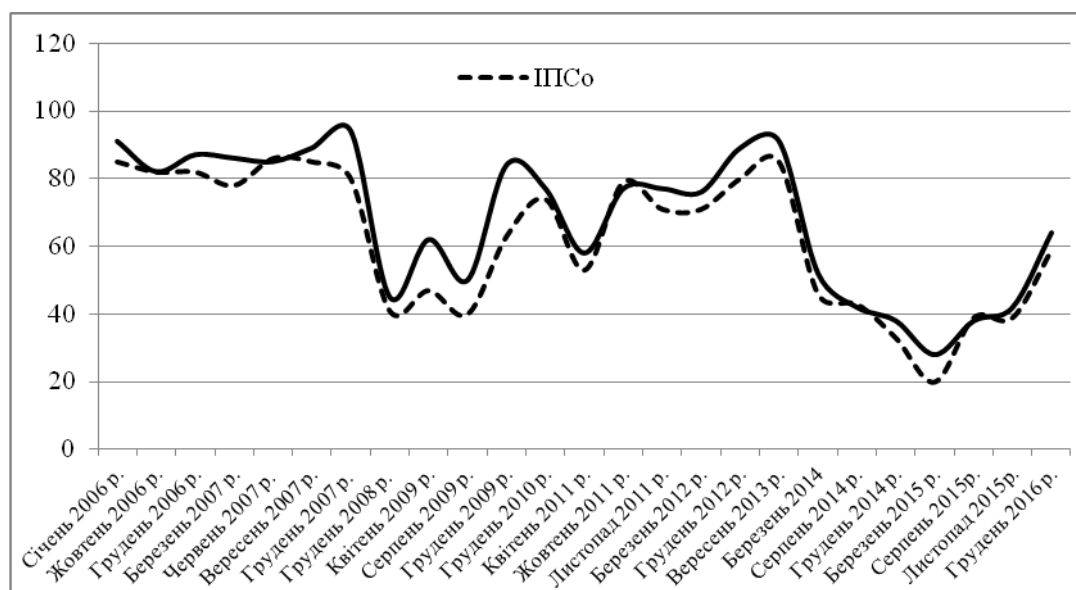

Рис. 6. Розподіл індексів поточного особистого матеріального становища та очікуваних змін особистого матеріального становища впродовж 2006–2016 рр.

Джерело: складено за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

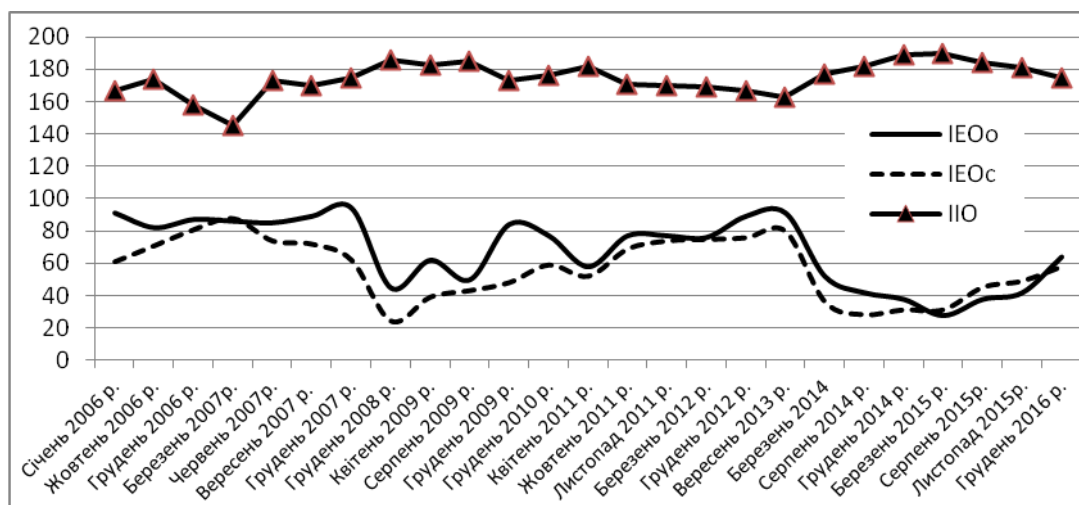

Рис. 7. Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища, очікування змін розвитку економіки країни, інфляційних очікувань впродовж 2006–2016 рр.

Джерело: складено за даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Висновки:

- З грудня 2014 р. спостерігається тенденція погіршення самооцінок матеріального становища: зменшення частки тих, хто оцінює матеріальне становище своєї сім’ї як середнє, та збільшення розміру груп з низьким рівнем добробуту.
- Середнє значення уявного прожиткового мінімуму на одну особу перевищує реальне значення прожиткового мінімуму в 2,5 раза (відповідно, 4085 грн та 1600 грн).
- Витрати на харчування (без урахування відвідувань закладів громадського харчування), транспорт та комунальні послуги у середньому становлять 67% від сукупного доходу домогосподарства, а витрати лише на харчування – 47% від сукупного доходу домогосподарства.
- До умовно бідних за критерієм, що витрати на харчування становлять понад 40% сукупних доходів, можна віднести 72,5% домогосподарств.
- Нині менше ніж третина опитаних (28,8%) мають грошові заощадження/накопичення. Серед тих, хто має заощадження/накопичення, 18,4% зберігають їх готівкою.
- Про неофіційні платежі за основним місцем роботи повідомили 25% економічно активного населення, для 7% це було основним джерелом доходу. Питома вага неофіційної заробітної плати наприкінці року демонструвала тяжіння до зростання.
- Соціально-економічні оцінки та очікування на майбутнє залишаються переважно песимістичними. У грудні 2016 р. фіксується покращення значень за всіма індексами порівняно з минулорічними показниками. За рік індекс поточного особистого матеріального становища істотно підвищився на 12 пунктів (з 51 до 63); інтегральний індекс поточного суспільного матеріального збільшився з 43 до 58 пунктів; індекс очікуваних змін особистого матеріального становища підвищився на 12

пунктів (з 43 до 55); індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців збільшився також на 6 пунктів (до 56); індекс інфляційних очікувань знизився на 9 пунктів (до 177). Проте є підстави вважати ці оцінки дещо завищеними, оскільки на них вплинуло очікування підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 грн.

Додаток

Методологія розрахунку індексів соціально-економічних оцінок та очікувань

Індекс	Питання та варіанти відповідей	Розрахунок
Індекс поточно-го особистого матеріального становища (ІПСо)	“Як змінилося життя вашої родини протягом поточного місяця (за останні 30 днів) порівняно з попереднім місяцем?”: 1. Істотних змін не відбулося. 2. Добробут збільшився. 3. Добробут зменшився	Від частки позитивних відповідей віднімають частку негативних, до різниці додають 100, щоб уникнути появи від’ємних величин. Значення індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 тоді, коли всі респонденти позитивно оцінюють економічну ситуацію; – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок є однаковими; – значення індексу менше за 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки
Інтегральний індекс поточно-го суспільного матеріального становища (ІПСс)	“Як змінилася протягом останнього часу (за останні 2–3 місяці) соціально-економічна ситуація: 1) у Вашому населеному пункті; 2) у Вашій області; 3) у країні?”: 1. Поліпшилася. 2. Залишилася без змін. 3. Погіршилася	
Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо)	“Як, на Вашу думку, зміниться матеріальне становище Вашої сім’ї (Ваше особисто) через півроку?”: 1. Істотних змін не відбудеться. 2. Добробут збільшиться. 3. Добробут зменшиться	
Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс)	“Як Ви вважаєте, наступні один-два місяці для економіки країни будуть добрими, поганими чи не добрими, не поганими часами?”: 1. Добрими. 2. Поганими. 3. Не добрими, не поганими	
Індекс інфляційних очікувань (ІІО)	“Як Ви вважаєте (очікуєте), протягом наступних одного-двох місяців доходи Вашої родини зростатимуть швидше, ніж ціни, майже тими самими темпами, що й ціни, чи повільніше, ніж ціни?”: 1. Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни. 2. Доходи зростатимуть майже тими самими темпами, що й ціни. 3. Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни	Від частки відповідей, що свідчать про зростання інфляції (“Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни”), віднімають частку відповідей, що характеризують зменшення інфляції (“Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни”), до різниці додають 100. Значення індексу може змінюватися в межах від 0 до 200: – значення дорівнює 200 тоді, коли всі респонденти очікують зростання інфляції (песимістична оцінка); – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки песимістичних і оптимістичних оцінок є однаковими; – значення індексу менше за 100 означає, що в суспільстві всі очікують зменшення інфляції (оптимістична оцінка)

Отримано 24.02.17

Балакирева О.Н., канд. социол. наук, завотделом мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, глава правления ОО “Украинский институт социальных исследований имени Александра Яременко”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,

Дмитрук Д.А., канд. социол. наук, научный сотрудник отдела мониторинговых исследований социально-экономических трансформаций ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, директор ОО “Центр “Социальный мониторинг”, ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

ДИНАМИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО САМОЧУВСТВИЯ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

На основе данных общенационального опроса показана структура доходов взрослого населения Украины, представлена динамика самооценок материального положения, оценок желаемого уровня доходов, средних значений дохода на одного члена семьи, дохода, характеризующего семью как бедную, желаемого и реального прожиточного минимума. Рассмотрены структура расходов, динамика и структура сбережений/накоплений. Кроме того, проанализированы индексы социально-экономических оценок и ожиданий для разных социально-демографических групп в динамике.

Ключевые слова: общественное мнение, доходы, расходы, сбережения, накопления, самооценка материального положения, воображаемый прожиточный минимум, индексы социально-экономических оценок и ожиданий.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, head of the board, Ukrainian Institute for Social Research after Oleksandr Yaremenko, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: bon@ief.org.ua, bon.smc@gmail.com,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, director, Center “Social Monitoring”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, e-mail: dmitruk_d@ukr.net

DYNAMICS OF SOCIO- ECONOMIC WELL-BEING OF THE UKRAINIAN POPULATION

Based on the data from the national survey, the income structure of the adult population of Ukraine is demonstrated. Paper presents the dynamics of the self-assessment of financial situation, assessment of the desired income level, average income per one family member, income, what characterizes the family as poor, the fancied and the real minimum subsistence income. Reviewed are the cost structure, dynamics and structure of savings. In addition, authors suggest trend analysis of the indices of socio-economic assessments and expectations for different socio-demographic groups.

Keywords: public opinion, income, expenses, savings, self-reported financial situation, the alleged cost of living, indices of socio-economic assessments and expectations.